

Batsányi János

Múlt év végén jelent meg az Akadémia kiadásában Batsányi János összes műveinek első köteteként minden fellelhető versének kritikai kiadása. Nemcsak azért kell megragadnunk ezt az alkalmat a Batsányival való foglalkozásra, mert Dunántúlon, Tapolcán született, és mert élete végén egyik leghívebb barátja, Juranits László Pécssett lakott, hanem azért is, mert mindig a magunkénak vallottuk. A két háború közötti években a haladó gondolkodású, irodalom iránt éredekklődő egyetemi ifjúság róla nevezte el egyesületét, 1945 után pedig újra szervezkedő irodalmi társaságunk Janus Panponius nevét Batsányi Jánoséval cserélte fel. Már 1945-ben, a költő halálának századik évfordulóján Pécssett jelent meg költeményeinek kis, válogatott gyűjteménye, Csányi László gondozásában, s ugyancsak Dunántúlon, Zalaegerszegen adta ki a Batsányi János Népi Kollégium 1948-ban műveinek második válogatott kiadását.

E tájhoz kötött, szerényebb kiadások után most az Akadémia törlesztette irodalomtudományunk régi adósságát. A majdnem hatszáz lapos kötet felvonultatja a filológia teljes nehéz fegyverzetét. Az első kötet csak a verseket közli. Szám szerint 59 magyar nyelvű verset (ezek közül kettő sorozat: a *Várna és Mohács* négy költeményből, *A magyar költő idegen messze földön* pedig 12 énekből áll), 13 latin, német és francia nyelvű verset, az Ossiánból 7 részlet fordítását és 81 néhány soros töredéket. Ez a nem egészen száz vers Batsányi egész költői munkássága. Ha még elő is kerül néhány vers a bécsi levéltárak anyagából, vagy egy-egy magángyűjteményből, akkor sem lesz sok. Jóval többet írt, de kétszer is meg kellett semmisítenie minden gyanúsnak tekinthető papirosát: 1795-ben, amikor alaptalanul a Martinovics-szövetségbe keverték, és 1815-ben, amikor a Párisba bevonuló osztrák hadsereg másodszor is börtönbe záratta a költőt. Azonban ha ugyanannyi megsemmisült verset tételezünk is fel, mint amennyi megmaradt, akkor sem nevezhetjük termékeny költőnek.

Batsányi nem igazi lírikus természet. Egyéniségének megértéséhez csak versei nem elegendők. Jelentékenyebb prózai műveit azonban ismerjük, ezért ez a kötet, amely világos és végleges jellegű képet nyújt költői munkásságáról, alkalmas arra, hogy kiegészítsük és helyesbítsük arcképét. 24, eddig nyomtatásban meg nem jelent verset és 81 töredéket közöl ez a kiadás, és tiszta képet nyújt a feltételezhető, de eltűnt költeményekről. Ma már bizonyosan állíthatjuk, hogy egész életében foglalkozott az irodalommal minden hányatottsága és nehézsége ellenére is.

Nem büszkélkedhetünk azzal, hogy túlságosan elkényeztettük íróinkat, de Batsányi sorsa még a magyar írói életék közül is kiemelkedik. Teljes joggal írta élete végén (*Magyar költő idegen messze földön*. Negyedik ének):

Voltak, s lehetnek még időnek jártával,
Kik a természetnek szebb ajándékával
S a kedvező sorsnak több adományával
Bírván, több jót tettek, s tesznek a hazával.

De kik, a mostoha család szerencsének
Ellenére, tovább egyre küszködnének,
S érte jobb lélekkel többet eltűrnének —
Nincsenek, nem voltak, s nem is lehetnének.

Húsz éves, amikor legkorábbi keltezésű versét írja (1783). Mihelyt állásba kerül, első dolga, hogy megindítsa a kassai *Magyar Múzeumot* (1788), az első magyar irodalmi folyóiratot. Harminc éves korában forradalmi verse miatt el is vesztí állását, egy év múlva pedig bebörtönözik. 1795-ben Kufsteinbe szállítják, de akkor még sem ő, sem kortársai nem gondolhatják, hogy soha többé nem lép magyar földre.

1796-ban ugyan szabadon bocsátják, de Bécsben kell letelepednie, ahol nyomorúságos fizetésből tengeti életét. 1805-ben megnősül, feleségül veszi az egyik népszerű bécsi költőnőt, Baumberg Gabriellát; 1809-ben a Bécset megszálló franciákkal együtt Maret, a későbbi bassanói herceg, Napoleon egyik kedvelt embere is odaérkezik, akit Batsányi még Kufsteinből ismert, ahol együtt raboskodtak, Maret vele javíttatja ki Napoleon ismeretes kiáltványát, amelyet a magyarokhoz intézett. Ezért a kivonuló franciákkal Párisba megy, ahol újabb nehézségek és nélkülözések várnak rá. Amikor, úgy-ahogy, rendbejön, Napoleon megbukik. A Párist megszálló osztrákok újra elfogják. Brünnben folytatják a vizsgálatot: felmentik, de Linzben internálják. Harmadszor kell újrakezdenie az életet. Minden kereset nélkül marad. Végül 1817-ben a franciák kiutalják számára a Napoleon által megállapított kegydíjat, amelyből kicsinyesen, de megél feleségével együtt. 54 éves ekkor, majdnem 30 évig él még. 1845-ben halt meg.

Kevés meghatóbb történetet ismer irodalomtörténetünk, mint az öreg Batsányi erőfeszítéseit, hogy megtalálja az összeköttetést a magyar irodalmi élettel. Előfizet több magyar újságra és folyóira, kapva kap volt iskolatársa, Juranits László felkínált barátságán. 1821-ben vitairatot jelentet meg *A magyar tudósokhoz* címmel, majd kiadja Faludi Ferenc műveit (1824), és kétszer is megjelenteti verseit (1827 és 1835). Próbálkozásai alig-alig kapnak visszhangot, s ami akad, az is gyakran elutasítás, mint pl. Toldy Ferenc bírálata. Már elkeseredett embert választ meg 1843-ban az Akadémia levelező tagjának, aki nem is válaszol a kitérítésre. Magyarországon csak halála után két évvel tudták meg, hogy felesége mellett nyugszik a linzi temetőben.

82 évet élt, ebből ötvenet töltött külföldön, kétszer zárták börtönbe, majdnem harminc évig rendőri felügyelet alatt tartották: még a mi irodalmunkban is ritka az ennyire zaklatott élet. Mi volt a bűne, miért kellett annyit szenvednie? Gondolatainak és érzéseinek középpontja a hazaszeretet, mégpedig az áldozatokat vállaló, makacs, szinte dacos, forrón izzó hazaszeretet. Első fennmaradt versében (*Biztatás*. 1783) szinte sorsát is összegezte:

*A hazáért élni, szenvedni, s jót tenni,
Ügye mellett önként s bátran bajra menni,
Kárt, veszélyt, rabságot érte fel sem venni,
S minden áldozatra mindenha kész lenni —*

*Barátom, oly dolgok, melyek az embernek
Dicsőség mezején oszlopot emelnek,
S melyekért (bár, míg élsz, sokan nem kedvelnek)
A jók sírjában is áldanak, tisztelnek.*

Ez a hazafiság hol csügged, s megfogalmazza a magyar nacionalizmus, sajnos több évtizeden át divatozó gondolatát, amelyet a későbbi költő a tömör „Multadban nincs öröm, jövődben nincs remény” szavakba sűrít (*Serkentő válasz*), hol fellángol a nagy forradalom hírére, s megírja híres versét, *A franciaországi változásokra*, címűt, amely annyi keserűséget okozott a költőnek.

Már modern értelmű hazaszeretet ez, amely „Népe jobb részében veti bizodal-mát” (*Magyar író*), és a magyar nemesről, bár elkeseredettebb hangon, de Petőfi felfogásában beszél (*A magyar lantos*):

*Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest;*

*Ki nem tekintvén, hol s mikor
És melly időben él,
Dőzsölve tölti napjait
S barom gyanánt henyél.*

Hazafiságát sokféle érzés színezi, formálja, de az élete végéig megmarad. Rövid idővel halála előtt is azt jelenti a kiküldött kém Bécsbe, hogy még mindig tüzes magyarnak ismerik.

Nacionalizmusa nemcsak azért modern, mert az elnyomott nép mellé áll, hanem, mert az emberiség eszméjével is összefonódik:

*Jer! menjünk, mint emberek és polgárok, az erkölcs
Útján, szent kötelességünk bétölteni. Nincsen,
Emberiség nélkül nincs érdem; s nincs haza nélkül
Emberiség...*

(Levél egy régi várból.)

A humanitás Batsányi gondolatvilágában a felvilágosodás eszméivel telítődik. Hogy „ember az embert — Érdeme s méltósága szerint tisztelve becsülje“, ahhoz nemcsak a szabadságnak kell megvalósulnia, amely a „nemes lélek legnagyobb bálvány“, hanem „a régi setétség éjjelé“-nek is oszlania kell, akkor majd „terjed az észnek-végre kifejtődő természeti tiszta világa.“ E reményt élteti a felvilágosodás korában már megsejtett „boldog idő“, az ősközösségi társadalom, „mikoron sem szolgál, sem úr még nem vala.“ (Üssön akármikor...)

Ebből a gondolatkörből emelkednek ki félreérthetetlen forradalmi versei, amelyekben gyors és gyökeres változástól várja az emberiség és hazája sorsának fordulását. Senki addig a magyar irodalomban ennyire forradalmi hangon nem szólalt meg, s utána is Petőfiig kell várnunk, amíg ilyen határozott állásfoglalásra találunk. Amit Beóthy Zsolt mondott róla 1890-ben, ma is érvényes, csak az alig lepezett elítélő hangsúlyt kell kivonnunk a véleményből: „A francia forradalom eszméi által teljesen meghódítatva maga is egészen forradalmár; rajong nemcsak nemzetének, hanem általában a népeknek szabadságáért; a nemességtől szilaj fenyegetéssel fordul el... Ő már nemcsak filozófus, mint Bessenyei, hanem politikai agitátor.“

A XVIII. század végén és a XIX. elején ezek az elvek csak zaklatást és üldözést hozhattak arra, aki nemcsak hitt bennük, hanem meg is akarta valósítani a mindennapi életben. Amikor hivatali főnökét, Vécsey Miklós bárót kihívta párbajra, a főúr nem állt szóba a „nemtelen“ emberrel. A kor szokása szerint ő is írt ünneplő verseket — különösen pályája elején — főrangú uraságok dicsőítésére, de a maga módján. Batthyány Alajost például azzal nyugtatja meg, hogy bátran olvashatja az ő ódáját, mert „utáljuk a porban fanyalgó — Kedvkeresők alacsonykodását.“

Megvolt benne a tisztességes emberek önérzete, amely ebben a korban „parasztgögnök“ számított. Lehet, hogy az oktanal sértések és hánya-veti csipkedések miatt meg is merevedett modora, s állandó készenlét fejlődött ki benne a legkisebb fölnyereskedés visszaverésére is. Metternich szerint, aki pedig a maga módján megbecsülte, „azok közé az emberek közé tartozik, akik semmiféle helyzetbe nem tudnak beleilleszkedni, s akik élénk képzelődő tehetségükkel sok minden olyanra ragadtatják magukat, ami végeredményben szerencsétlenségüket okozza. Ilyen fejek számára külön birodalmat kellene teremteni.“ Persze azok a „semmiféle körülmények“, amelyek közé Batsányi nem tudott beilleszkedni a feudális reakció spiclikkel és korlátokkal, előjogokkal és szemérmetlen göggel szennyezett világát jelentették.

Irodalmunk nagy vesztesége, hogy a vezetésre, szervezésre termett, az irodalomért lelkesedő Batsányi az ellenséges társadalomban nem kaphatta meg azt a helyet, amelyet tehetségével és műveltségével megérdemelt. Szerkesztői képességeit bebizo-

nyitotta a kassai *Magyar Múzeum* megindításával és gondozásával. Öt év alatt (1788—1792) csak nyolc füzete jelent meg, de sikerült összegyűjteni az akkor élő legjobb írókat, és a lehető legmagasabb színvonalat elérnie. Irodalomfelfogása olyanféle, amilyent a napjainkban sokat emlegetett „szocialista tartalom — nemzeti forma“ elve jelent. Az új eszmék bátor hirdetése mellett megelégedett a hagyományos formával is.

Azoknak az éveknek egyik nagy formai problémája a négysarkú vers kérdése. A „bokor-rím“ még az énekelt vers korából való, amikor a strofa egységét azzal is hangsúlyozták, hogy mind a négy sor azonos rímbe csendült össze. Mivel francia mintára Bessenyei és utána többen csak két-két sort rímeltettek már, a XVIII. század utolsó évtizedeiben a négysarkú verselés híveit sokan maradiaknak és rossz költőknek tartották. A vitában Batsányi a legésszerűbb nézetet hirdette: a négysarkú vers is lehet jó, ha tehetséges a költő, de a kétsarkú vers sem „nemzeti veszedelem“, mint a maradiak emlegették. Maga is írt négysarkú verset: ilyen az első, de ilyen az öregebb korában készült *A magyar költő idegen messze földön* c. sorozat 12 verse is. Összesen 16 ilyen költeményt szerzett, kétsarkút 14-et, klasszikus formában 15-öt, egyéb nyugateurópai formában 24-et. Ez a változatosság is mutatja hajlékonyságát a versforma kérdésében.

Altalában egyike azoknak a keveseknek, akik a korszak heves formai disputáiban is megőrizték józan eszüket, s kitartottak az irodalom állandó törvényei mellett. Egyik töredékében (27. sz.) írja: „A ritmus csak szolga, — Szolgálat a dolga! — Ez a versszerzés oly titka, — Melyet aki tudna, ritka.“

Talán személyi okok is készítették, hogy a nyelvújítás kérdésében merevebb legyen. Kezdetben sem helyeselte a nyelvújítást, később, amikor viszonya Kazinczyval megromlott, határozottan és élesen ellene fordult. Vadóczi Vince néven emlegette versenyársát, (az *Orpheust* Kazinczy Széphalmi Vince névvel szerkesztette), s egyik verstöredékében is (39. sz.) megtámadta. Jellemző a kor érdeklődésére, hogy ennek az állásfoglalásnak milyen nagy a szerepe Batsányi életében. Neki köszönheti Kisfaludy Sándor és Juranits László barátságát, de a fiatal írók ellenséges magatartását s a közönség részvétlenségét is. (Juranits írja 1838 szept. 1-i levelében, hogy azért nem vásárolják *Poétai Munkái*-t, mert „régii magyarsággal van“, s hozzáteszi: „Nemcsak Keszthelyen, de még Erdélybe is megveszett a jó ízi a fiatalokba“).

Ma már tudjuk, hogy a nyelvújítást nem szükséges nyelvi okok hívták életre, hiszen a modern érzéseket és gondolatokat Batsányi, Csokonai, Kisfaludy Sándor jól ki tudták fejezni nyelvújítás előtti magyarsággal. Nem is ezért indították meg a mozgalmat. Új, finomabb nyelvet akartak alkotni az irodalom számára. Kisfaludyék a hagyomány féltése, Batsányi demokratikus, haladó világnézete miatt ellenezte ezt a tervet. A köznép számára akart írni, tehát ellenezte a „herélt, szegett, csavart, otromba szók üres dagályát“, hiszen ezek csak akadályozhatták az irodalom terjedését a kevésbé művelt társadalmi rétegekben. Még 1836-ban is arra kéri Juranitsot, hogy a „köznép“ között igyekezzék „széleszteni“ kötetét. (A kiadás jegyzete hozzáfűzi: „Pécsi híve jobban ismerte az elmaradott magyar állapotokat: bizony, a köznép ilyen könyveket nem venne, inkább marad az imádságos és ájtatos könyvek mellett.“)

Batsányi pályájának egyik érdekessége, hogy nyelvújítás ellenes állásfoglalása élete végén éppen a legmaradibb írói körökben biztosít számára bizonyos óvatos rokonszenvet. Természetesen a fennmaradó világnézeti különbség miatt a barátság nem lehet tartós. A jegyzetek Batsányi és Juranits mecénás-felfogása közti különbségben keresik a száműzetésben élő költő és a pécsi kanonok viszonyában lappangó feszültség okát. Ebből is kiirányozhatott az ellentét, de sok más kérdésből is. Batsányi, sok szenvedése ellenére, mindvégig hű marad elveihez, és nem az a fajta ember volt, aki taktikai, érvényesülési okokból sokat hallgatott volna. Valahogyan szakítaniok kellett, és 1838 végén meg is szűnt levelezésük.

Tévedés lenne, ha költőnk a versforma és a nyelvújítás kérdésében vallott felfogása miatt valamiféle egyeztető irány hívének tartanánk, aki, mivel néhány politikai vers miatt megütötte a körmét, „megokosodott“. Batsányi nem egyeztetett, hanem a nép számára akarta fejleszteni az irodalmat, ezért elvszerűen szállott szembe az újításokkal is, ha arisztokratizmus, a tömegektől való elszakadás volt a rejtett,

vagy a nyílt céljuk. Tudjuk, hogy Kazinczyék útja is a haladást szolgálta, de ebből nem szabad azt a következtetést levonnunk, hogy minden ellenkező megnyilvánulás reakciós. Bizonyos, hogy Batsányié nem az.

Más irodalmi kérdésekben a modernebb, haladó felfogás mellé állott. A fordítóktól az addig divatozó szabad átdolgozások helyett nagyobb lelkiismeretességet, gondosabb munkát, hűséget kíván a *Magyar Múzeum*-ban megjelent cikkeiben (*A fordításról. 1788. — Milton és a fordítás mestersége ügyében. 1789.*) Ma sem tudjuk világosabban megfogalmazni a műfordítás alapelvét: „mindenütt az eredeti írást kell követni, a könyvszerzőt éppen úgy kell ezen a nyelven beszéltetni, amiként beszélt vala, ha maga benne írt volna.“

Még jobban megnyilvánul haladó szándéka Osszián kérdésében. Hogy mennyire divatban volt az állítólagos kelta bárd a XVIII. század végén, legjobban Babits Mihály *Európai irodalomtörténete* mutatja, amelynek második kötete ezekkel a szavakkal kezdődik: „Nincs-e valami szimbólikus abban, hogy az új irodalom egy nagy hamisítással kezdődik?“ Aztán egy teljes lapon ismerteti Macpherson állítólagos ossziáni énekeit, amelyeket az ősi gaél nyelvből fordított volna, ha léteztek volna olyan kódösen mélabús, elomló szentimentalizmussal borongó énekek, amilyenek igen tetszettek a közönségnek a XVIII. század végén. Eddig is tudtuk, hogy Batsányi fordította először magyarra Ossziánt (már a Magyar Múzeumban jelentek meg fordítás-részletei), de csak a mostani kiadásból derül ki, hogy egész életét végigkísérte e gond, és hogy a magyar irodalmi közvélemény is tőle várta a teljes magyar Ossziánt. Ebben az időben több magyar író áthágta azt a kerítést, amely a klasszicizáló felvilágosodást és rokokót a romantikát bevezető szentimentalizmustól elválasztotta. Batsányi az elsők közé tartozott itt is. Nemcsak Osszián iránt érzett lelkeseződéséből látszik ez, hanem Herderhez való csatlakozásából is. Herder folyóirata, az *Andrastea* már a szerkesztő halála után (1803-ban) közölte Batsányi legerjedelmesebb idegen nyelvű versét, a *Der Kamf*-ot, amely a magas humanista eszméket követni akaró, derék ember szenvedéseit és küzdelmeit festi ossziáni hangon.

Megénekli eredeti versében is a kelta bárdot (140. l.), akit „Európa most támadt északi csudájának“ nevez, s akinek hatására „Könyvet látsz folyni itt is minden szemből“.

Batsányi szentimentalizmusa mégsem igazi. A legfeltűnőbb különbség, hogy költőnk alig írt szerelmes verset, tehát nem használta fel az epekedések, sóhajtozások, elomló könnyezések, finom hangulatok legbővebb forrását. A másik különbség hányatott élete. Az igazi szentimentális költő komoly ok nélkül is öntözi a világot könnyeivel, Batsányi azonban a kufsteini börtön rideg cellájában, vagy a végzetes mohácsi csatára emlékezve sóhajtozik és bánkódik. Mivel a szomorúságnak nagyon reális az alapja, panaszai sem tudnak olyan lebegőkké válni, mint a szentimentális ízlés megkívánná, nem elég indokolatlan a fájdalom ahhoz, hogy kialakulhasson a szentimentalizmus leghatározottabb jegye, a fájdalomban való gyönyörködés. Érezhetjük-e szentimentálisnak azt a fájdalmat, amely ilyen reális művészettel leírt környezetből fakad egyik kufsteini elégiájában:

*Elcsendesedtek társaim is, setét
Szurdékaikban: nem merik átkozott
Órában épült zárhelyünknek
Felfakadó panaszos nyögéssel
Mély hallgatását félbeszakasztani.*

(Tűnődés.)

Meglepő-e ilyen körülmények között, hogy epedve várja a hold sugarait, hogy a börtön ablakára szálló „cifra kis madarat“ (*A rab és a madár*) ódával köszönti, hogy Szentjóni Szabó László számára megváltásnak látja a halált.

Kell-e különösebb szentimentális érzékenység ahhoz, hogy a hazájától évek óta távol élő, mindenfajta bizonytalanságban hanykolódó költő így énekeljen (122. l.):

*„Adj, Szerencse, másnak kincset, gazdagságot,
Hírt, nevet, hatalmat, fényes uraságot,
Adj néki minden jót, minden boldogságot,
Nékem csendes békét, s e magánosságot.“*

Még Csokonai magánosságában is több szenvedést érzünk, mint Batsányi akaratlanul indokolt, s ezért férfiasabbnak, a józanság mértékére szabottnak ható panaszaiában. Osszián, Herder és a szentimentális korizlés csak felszabadította a következő igazmondó érzéseit, aki verseiben sem tudott hazudni, túlozni is alig.

Írói jellemét a hagyományos forma és a legújabb tartalom kettősége határozza meg. A két vonás különleges, egyéni és eredeti ötvözeté olvad. Szerencsésebb körülmények között egyénisége jobban kibontakozhatott volna, de így, kissé torzószerűen is irodalmunk érdekes alakjai közé tartozik. Rokonszenves ember, talpig férfi, akit nagy műveltsége, tehetsége, ízlése a kor egyik vezetőjének szánt, de akit származása, s az akkor uralkodó politikai társadalmi viszonyok száműzetésbe, elszigetelésbe kergettek. Inkább vállalta a szegénységet, a szenvedéseket, de elveiből nem engedett, és nem csökkent szenvedélyes hazaszeretete. Napjainkban sokat emlegetjük Batsányit, de mennél jobban ismerjük, annál világosabban látjuk, hogy igazában még mindig nem fedeztük fel.

Ehhez a felfedezéshez ösztönzést és segítséget nyújt a mostani akadémiai kiadvány.

A kötet gondozói — *Keresztury Dezső* és *Tarnai Andor* — mintaszerű lelkiismeretességgel gyűjtötték össze, és rendezték el a fennmaradt anyagot. Eckhardt Sándor 1951-i Balassi-kiadása óta ez a legalaposabb filológiai felkészültséggel megszerkesztett kiadás. Néhány beszédes szám is rámutat a két kiadás alaposságára, Eckhardt 125 lapon közölte Balassi verseit, a jegyzetekre 155 lapot szánt, Batsányi kiadói szép szedéssel és tükörrel, 236 lapra bővítették a költői szöveget, s több mint 350 lapra fért el zsúfoltan a jegyzetanyag.

A versek közlésében az időrendet követték. Bár ennek az elvnek érvényesítése nem annyira vitathatatlan, mint Balassi esetében, akinek életében nem jelent meg verseskötete, mégis ez látszik a leghelyesebbnek és leghasznosabbnak. A költő életében megjelent kiadások ismertetésekor azonban ajánlatos lett volna táblázatban közölni az 1827-i és 1835-i kötetbe felvett versek címét, utalva a mostani kiadás számozására. A versek jegyzeteiben megemlítik, hogy hol jelentek meg, és a versköteteket is gondosan leírják, a kritikai kiadás egyik célja azonban az, hogy a kutatókat mentesítsék az eredeti kiadások gyakran fáradságos felhajtólásától, s az ilyenféle táblázat megkönnyítette volna a további munkát.

Ha már kifogásolni kezdtünk, folytassuk. Juranits László leveleit a jegyzetek közé olvasztották be. Helyesebb lett volna e helyeken csak röviden megemlékezni azokról a felvilágosításokról, amelyeket ez a levelezés nyújt, teljes egészében, minden Batsányira vonatkozó levelet. Továbbá kár, hogy a jegyzetekben levő idegen (legtöbbször német) szöveget nem közlik magyarul is. Végül a bőségesre szabott jegyzetekben jó lett volna egységes szerkezetet megvalósítani. A vers lelőhelyét, megjelenési idejét és helyét gyakran a jegyzetek elején jelölik, néha azonban más közlemények előzik meg ezeket az adatokat, és nehézkesen tudja csak megállapítani az olvasó, melyik vers hol és mikor jelent meg. Amikor például azt akartam összeszámolni, hogy hány vers jelent meg először nyomtatásban ebben a kötetben, vagy másfél óráig kellett a jegyzeteket böngészni, és most sem vagyok egészen biztos a dolgomban. Általában nem ártott volna, ha a jegyzetek kevésbé tanulmány-szerűek.

Legszembetűnőbb hiba a tartalomjegyzék takarékosága. A verscímekeket ide nem vették fel, de a jegyzetek egyes fejezeteinek címét is elhagyták. A nyomdai kiállítás általában igen gondos. Az író arcképe és több hasonmás tarkítja a kötetet. (Miért nem közölték jegyzéküket?) A kezemben levő kötetben többször ismétlődő nyomdai hiba, hogy egy-egy betű, különösen a szavak végén, hiányzik. Az Akadémiai Nyomdából nem szabadna így kibocsátani könyvet. Viszont feltűnő sajtóhibát nem találtam.

Bármennyire megdagadt a jegyzetanyag, főlöszleg részletet mégsem talál az olvasó. Legfeljebb Batsányi kézírásának részletes és pontokba foglalt leírása maradhatott volna el (245. l.). Akit a kézírás érdekel, úgysem elégszik meg a legrészletesebb jellemzéssel sem, aki pedig az író vagy az ember jellemzéséhez keres adatokat, aligha használhatja ezeket a nem túlságosan sokatmondó megfigyeléseket.

Mindez azonban csak csomó a kákán. Általában a kötet legjobb kritikai kiadásaink közé tartozik. A versek szövegét alapos kritikával állapították meg, a jegyzetekben mindig indokolják, hogy mikor és miért döntöttek a kiválasztott szöveg mellett. A válogatás elvei általában helyesek, a költő műve iránt érzett tiszteletből sarjadnak. Ezenkívül azonban mindig közlik a variánsokat is. Aki tehát meg akarja bírálni szövegkritikai munkájukat, annak rendelkezésére állanak a szükséges adatok. Külön figyelnek minden egyes vers keletkezésére. A törléseket és bővítéseket minden lehetséges helyen számba veszik. Ahol a kutatás lehetőséget nyújt erre, a vers keletkezésére vonatkozó adatokat és változtatásokat is elemzik. Ezzel főként a műalkotás kialakulásának lélektani búvárlói számára nyújtanak segítséget. Itt-ott talán többet is: a kiadók maguk is fejtegetni kezdik, hogy egy-egy vers hogyan születhetett, miért és hogyan alakult az idők folyamán. Általában azonban megőrzik a filológiában kötelező óvatosságot. Feltevéseik szerények, nem kockáztatnak meg különféle elméleteket. Hatalmas munkát végeztek, mégis nem legkisebb erényük az, amit nem tettek meg, noha világosan látszik, hogy itt-ott felbukkant előttük a merész és színes felfedező kalandok lidércfénye.

FÁBIÁN ISTVÁN

Szabó Pál: Nyugtalan élet

Szabó Pál hatvanadik születésnapját író módján ünnepelte — írásba kezdett. Mintha kézenfogta volna kicsi unokáját, megmutatni a maga gyermekéletét.

Semmi sincs a világon, amelyben az ember magányosabb lehetne, mint az emlékezésben. Védekezünk a magány ellen, s ösztönös vágyunk, hogy másokkal megismertessük a mi külön multunkat, közöljük emlékeinket, és ezzel mintegy érthetőbbé is tegyük magunkat. Különféle jellemű emberek számára az emlékek jelentősége is különböző. Aki-ben az akarati élet uralkodó, annak az emlékek csak futó epizódok. A mély gondolati életet élő, szemlélődő ember-típushoz tartozóknál viszont az emlékek ereje nagyobb. S az öregedőnél különösen nagy.

Az embert százféle hatás éri s a hatások alakítják. Legtöbbször nem tudatos, mélyen szubjektív változás történik vele, s ha valakinek sikerül ezt tudatába emelni, alaposan elemezni a hatás okát, erejét, módját, — mint alkatrészeire bontott gép — többnyire szétesik. Az ilyen elemzéshez azonban tárgyilagos önismeret, nem kevés bölcsesség, úgynevezett „magasabb nézőpont“ szükséges, mely keveseknek, s főként a nagyon fiataloknak nem sajátja.

Szabó Pál pedig gyermekkoráról ír, megszületésétől tizenöt esztendőről s a gyermeklelkét ért gonosz, keserítő élmé-

nyeket boncolja szét most, negyvenöt év után. Így számol le velük. Félreértés ne essék, Szabó nem keresi a fájdalmas emlékeket. Sorban idézi fel az emléképeket, amint a lelkében egymásra rétegződtek. Hogy köztük több a szomorú, vagy éppen gyötrelmes, mint az enyhületes — az ki nem mondott, de félreérthetetlen társadalombírálat, a legemberibb, legőszintébb eszközzel.

Regényében kibontakozik az úri Magyarországán élő „hárommillió koldus“ élete is, sajátos paraszti törvényeivel, szokásaival, a tudatlanság babonás sötétjével, az elnyomottság kimondatlan keservével. A sorok közül kilépő tehetséges, értékes, de elnyomorított lelkű emberek, mind megannyi vád a társadalmi rend ellen. Persze nem mindenki fásult el. Akik megőrizték lelki érzékenységüket, — azok tudnak ma igaz képet festeni arról az időről. Úgy, mint Szabó Pál. Az ő mai élet- és társadalomszemlélete az a „magasabb nézőpont“, melyről a jelenségeket, alakokat nem önmagukban látja, hanem teljes társadalmi háttérükkel, összefüggéseikkel és törvényeikkel együtt.

Hat-tíz éves libapásztor korában még ösztönösen fogott fel mindent, jó vagy rossz-e? Kicsinyke gyermeklélek tükrében látjuk a magyar paraszti életet, s ha ez a lélek még öntudatlan, csak fájni, vagy örülni tudó is, teljes képet tükröz,